

PRIKAZ KNJIGE

Krajina 1991. — 1995.

KOSTA NIKOLIĆ

Zagreb: Fraktura i Srpsko narodno vijeće, 2023., 726 str.

Transkripti su vrlo nezgodna stvar! Mnogi su se upitali nakon objavljivanja pojedinih transkripata “je li to baš trebalo sve snimati” i “nisam to baš trebao reći” i slično i poželjeli da ih nema. Možda bi to želio i Ivan Jarnjak, ratni i poratni ministar unutrašnjih poslova u hrvatskoj Vladi. Dajući svoj doprinos raspravi o povratku srpskih izbjeglica nakon Oluje na sastanku hrvatskog državnog vrha održanog 25. listopada 1995., izjavio je: “Svi oni sada zovu. Živko Juzbašić svaki dan zove, ja imam spisak 50... Ja sam rekao, braco, ti si ništa u ovoj državi” (str. 559).¹ E, ako je Juzbašić, član Gregurićeve ratne Vlade demokratskog jedinstva, u koju je ušao kao istaknuti hrvatski Srbin u vrijeme kada je to Hrvatskoj bilo najvažnije, “ništa”, dakle, čovjek koji ne može pomoći da se Jovo iz Benkovca i Stana iz Dvora na Uni vrate svojoj kući, onda će kritičari knjige Koste Nikolića, *Krajina 1991. — 1995.*, vrlo teško pobiti njezinu centralnu tezu da je Hrvatska zapravo imala “skriveni ratni cilj” – etničko čišćenje Srba iz Hrvatske! S obzirom na argumentaciju koju je autor izložio, koristeći brojne dokumente i svjedočenja, pogotovo u vezi s hrvatskom vojno-redarstvenom akcijom Oluja, osporavanje knjige kao “nastavak promocije srbijanskih, odnosno velikosrpskih teza o karakteru Domovinskoga rata i isto takvih tumačenja”² neće biti dovoljno.

Knjiga Koste Nikolića mnogima se već nije svidjela i neće se svidjeti. Prije svega onima koji u ime Domovinskog rata smatraju da je historiografija patriot-ska znanost koja treba ovjekovječiti slavu pobjednika. Uz već apsolviranu povi-jesnu istinu da je odlazak Srba u Oluji bio organizirana akcija krajiških vojnih i političkih vlasti i da su događaji poslije Oluje tek razumljivi incidenti, vraćanje na temu i dokazivanje teze o “skrivenoj ratnoj politici” djeluju kao nepotrebno uznemiravanje javnosti. Odbacujući pristup i argumente, kritičari su posebno

¹ Citati u zagradama su iz knjige *Krajina 1991. — 1995.*

² Ante Nazor, Knjiga “Krajina” nastavak je promocije velikosrpskih teza, *Večernji list*, 17. veljače 2024.

osupnuti činjenicom da je knjiga sufinancirana hrvatskim državnim novcem, da je objavljena na srpskom jeziku u Zagrebu i tiskana u – Kragujevcu!

S druge strane, nova Nikolićeva knjiga neće se svidjeti ni mnogim Srbima, o čemu najbolje svjedoči šutnja o njezinom objavljivanju. To osobito vrijedi za one koji od “Krajine” prave mit, uz podršku brojnih krajiških udruga u Srbiji i srbijanske vlasti. Jer Krajina nije bila nikakva “treća srpska država”, već, kako je to argumentirao i dokumentirano izlaže Kosta Nikolić, politički provizorij koji su vodili nerazumni i neodgovorni političari, glavne role igrale paravojne skupine, pljačkaši, šverceri, u kojoj su vladali bezakonje, nasilje i mučno preživljavanje vojnika i njihovih porodica. Preostali krajiški utjecajni i moćni ljudi, različiti funkcionari, policijski službenici, vojni zapovjednici i drugi bi da takvih knjiga, po njima autošovinističkih, nema...

U hrvatskoj historiografiji i publicistici brojna su djela posvećena stvaranju, funkcioniranju i padu Republike Srpske Krajine. Nikica Barić je još 2005. objavio knjigu *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1991 — 1995.* i za nju primio nagradu Jutarnjeg lista za publicistiku. Knjiga Ozrena Žuneca, *Goli život – Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj I — II* (2007) opširno je i analitičko djelo koje nastoji otkriti razloge koji su doveli do pobune i rata i cjelovito sagledati njezine socijalne, demografske i političke posljedice. Hrvatski memorijalni centar Domovinskog rata prikupio je opsežnu građu i objavio sedam knjiga svojih istraživača o različitim aspektima. Vrijedi spomenuti i zbirku dokumenata *Uspom i pad “Republike Srpske Krajine”* koju je priredio Davor Pauković (2005). U srpskoj produkciji pretežu djela publicističkog karaktera. Najveću pažnju izazvale su knjige Srđana Radulovića, *Sudbina Krajine* (1996), Milisava Sekulića, *Knin je pao u Beogradu* (2000), Marka Vrcelja, *Rat za Srpsku krajinu* (2002) i Drage Kovačevića, *Kavez. Krajina u dogovorenom ratu* (2003). U Hrvatskoj je svakako najinteresantnija memoarska knjiga bivšeg predsjednika hrvatske Vlade, Hrvoja Šarinića, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem. Između rata i diplomacije 1993 — 1995.* (1998). Dodaju li se tome vrijedni naslovi stranih autora, može se govoriti o iznimnom interesu za ovu temu i velikoj produkciji. Naravno, uvijek ima mjesta za nova istraživanja i poglede. U tom kontekstu i knjiga Koste Nikolića ima svoje mjesto jer ona, kako kažu izdavači knjige na poleđini korica, “donosi hrvatskoj javnosti novi i drugačiji pristup tragičnim događajima s početka devedesetih godina prošlog stoljeća”.

Autor knjige, Kosta Nikolić (1963.), znanstveni savjetnik u Institutu za savremenu istoriju u Beogradu, svakako je kvalificiran za ovu temu. Poslije

velikog pothvata, triju knjiga o posljednjim danima Jugoslavije³, u časopisu *Tragovi* objavio je dva zapažena članka na temu rata u Hrvatskoj: “Novi dokumenti o ratu u Vukovaru 1991.” (1/2020) i “Od ‘Ljeta’ do ‘Oluje’ – Uvod u pad Republike Srpske Krajine 1995. godine” (2/2021).

/

Kosta Nikolić se u ovoj knjizi odvažio za temeljit prikaz događanja u Krajini od Sarajevskog primirja 2. 1. 1992. koje su potpisali Veljko Kadijević u ime JNA i Gojko Šušak, ministar obrane Republike Hrvatske do pada Republike Srpske Krajine početkom kolovoza 1995. i reintegracije istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske, s posebnim osvrtom na zbivanja nakon Oluje i suđenje pred Haškim tribunalom. Na temelju brojnih izvora, ponajprije građe Međunarodnog suda u Haagu, koji je sudio odgovornima za rat u Jugoslaviji, i drugih relevantnih izvora te svjedočenja brojnih sudionika događanja, nastojao je proniknuti u motive aktera, njihove ciljeve i strategije te stvarna djelovanja i ponašanja u njihovom interaktivnom odnosu.

U *Uvodnim napomenama* (7—16) autor iznosi svoj pogled na raspad Jugoslavije i ratne sukobe devedesetih. Ratove u Jugoslavije planirale su i vodile političke i ekonomske elite, u situaciji kada se istočna Europa poslije rušenja Berlinskog zida i pada komunizma u istočnoj Europi okrenula liberalnim i demokratskim reformama. Etnički nacionalizam je iskorišten kao politički resurs, pogodan da u složenoj jugoslavenskoj zajednici izazove krize i sukobe. Rat je primarno poslužio za preoblikovanje postojećeg modela nacije i stvaranju njezina novog identiteta, a takve situacije obavezno vode etničkom nasilju, što je slučaj Jugoslavije najbolje potvrdio. Nikolić konstatira: “Zbog toga su glavni akteri povelili rat jer je to bilo politički racionalno i korisno, bez obzira na to što je bilo rizično i nemoralno” (str. 8). Direktni povod za srpsku pobunu bilo je, prema Nikoliću, donošenje hrvatskog božićnog Ustava koji je Srbe doveo od konstitutivnog naroda u poziciju nacionalne manjine. Za ovakav zaključak autor se poziva i na obraćanje Boutrosa Ghalija Generalnoj skupštini UN-a na kraju svog mandata.

3 *Jugoslavija, posljednji dani* (1989 — 1992). Knjiga 1, *Svi Srbi u jednoj državi* (2018); Knjiga 2, *Ljudi mržnje, zemlja smrti* (2020). Knjiga 3, *Razaranje države, stvaranje država* (2022).

Prvo poglavlje “Srbi i Hrvati – između mira i rata” (str. 17—210) obuhvaća razdoblje od prekida neprijateljstava početkom 1992. i prihvaćanja međunarodnog posredovanje do početka 1994. odnosno sklapanja tzv. Zagrebačkog sporazuma. Mirovni plan UN-a, tzv. Vanceov plan, koji su prihvatili svi akteri, predvidio je dolazak zaštitnih snaga UN-a na područja koja su držali srpski pobunjenici. Definirane su zaštićene UNPA zone – sektori SJEVER, ZAPAD, JUG i ISTOK, iz kojih su se morale povući sve paravojne, neregularne i dobrovoljačke jedinice. Zaštitu stanovništva trebale su provoditi jedinice UN-a i Civilna policija (UNCIPOL), uz lokalnu policiju. Plan UN-a je bio privremenog karaktera dok se ne postigne opći sporazum o trajnom političkom rješenju. Već tu je došlo do dubokih razlika koje su obilježile cjelokupni mandat zaštitnih snaga UN-a. Republika Hrvatska, koja je 15. siječnja 1992. priznata kao nezavisna i samostalna država u granicama koje je imala Socijalistička Republika Hrvatska kao dio SFRJ, smatrala je da je pitanje Krajine njezino unutrašnje pitanje, a da se razgovori i pregovori mogu voditi jedino o reintegraciji pobunjenih područja u ustavni poredak Republike Hrvatske, dok je vodstvo Republike Srpske Krajine, na tragu svojih tumačenja o pravu naroda na samoopredjeljenje, kao svoj strateški cilj definiralo izdvajanje iz Republike Hrvatske i funkcioniranje kao samostalne države i priključivanje Srbiji odnosno tzv. krnjoj Jugoslaviji. Politički čelnik RSK Goran Hadžić izrazio je to riječima: “Krajina će radije ući u novi rat nego opet biti deo Hrvatske” (str. 30).

I doista: rat je potrajao, gotovo četiri godine. Nikolić je uvjerljivo opisao stanje između rata i mira, stvarnost življenja u Krajini, politički život, djelovanje vojske i policije i dr. Posebnu pažnju posvetio je akcijama, “upadima”, Hrvatske vojske na područje Krajine (Miljevački plato, srpanj 1992.; Maslenica siječanj 1993.; Medački džep, rujanj 1993.) i posljedicama koje je to izazivalo. Hrvatska taktika bila je vođenje diplomatskih razgovora o statusu Krajine i odnosima sa Saveznom Republikom Jugoslavijom, uz povremena vojna djelovanja usmjerena na pojedine slabe točke krajiške obrane i vraćanje zauzetih dijelova pod svoj suverenitet.

Navodeći brojne izvore, autor je prikazao tmurnu pa i tragičnu stvarnost svakodnevnog života u Krajini: nasilje, ubojstva civila, pljačke i šverc, bogaćenje pojedinaca, divljanje paravojnih jedinica, uz krajnje neuspješno i neautoritativno funkcioniranje državnih i pravosudnih organa. Izbori provedeni u prosincu 1993. nisu ništa pomogli: sigurnost života i imovine za sve vrijeme RSK bilo je na niskoj cijeni.

Vojska i policija RSK pokazivale su nesposobnost da se suprotstave Hrvatskoj vojsci pa je svaka akcija završavala “odgrizanjem” dijela teritorija koji je bio pod kontrolom RSK i ozbiljnim ljudskim gubicima. Potpoglavlje “O masovnim grobnicama” tragično je štivo o stradanjima vojnika, ali i civila, nasilju i ratnim zločinima. Poslije hrvatskih napada dolazi i do teških represalija i zločina nad hrvatskim civilima koji su ostali živjeti u Krajini od strane srpskih naoružanih grupa i pojedinaca, često i iz vojnih i policijskih redova. O tome Nikolić navodi brojne slučajeve.

U drugom poglavlju koje je naslovio “Od Zagrebačkog sporazuma do pada Zapadne Slavonije” (215—373) Nikolić prikazuje tok i aktere pregovora o normalizaciji odnosa Hrvatske i Srbije krajem 1993. i početkom 1994. i u tom kontekstu i rješavanje ratnog sukoba u Krajini. U tome je posebno važna misija Hrvoja Šarinića i njegovi razgovori sa Slobodanom Miloševićem u ime hrvatskog političkog vodstva. Zajednička deklaracija o normalizaciji odnosa između Hrvatske i Srbije, potpisana 19. 1. 1994, te stvaranje Federacije BiH u Washingtonu 18. 3. 1994. sporazumom Tuđman — Izetbegović, kojim su Hrvati odustali od stvaranja posebnog paradržavnog entiteta, promijenili su bitno strateški položaj Krajine i utjecali da njezino vodstvo pristane na ozbiljnije pregovore. Državni vrh Republike Hrvatske, pod pritiskom javnosti, posebno prognanika iz okupiranih dijelova i dugotrajnih šteta po ukupni gospodarski i socijalni život, zaprijetio je da će zatražiti prestanak mandata UNPROFOR-a. Iskazalo je spremnost i odlučnost da, u slučaju daljnjeg izbjegavanja ili odugovlačenja pregovora, vojno djeluje na oslobađanju cjelokupnog prostora. Na osnovi toga došlo je do Zagrebačkog sporazuma, potpisanog 29. 3. 1994, koji je predviđao tri faze: prva, rješavanje nekih akutnih praktičnih pitanja kao što su otvaranje autoputa Zagreb — Beograd, otvaranje Masleničkog mosta i dr., druga faza je predviđala širenje ekonomske suradnja dok je u trećoj fazi trebalo doći do pronalaznje trajnog političkog rješenja.

Istodobno je uz veliki angažman Petera Galbraitha, američkog ambasadora u RH, i sudjelovanje diplomacija Rusije, Francuske i Njemačke, započeo rad na dokumentu koji je nazvan Plan Z-4, novom prijedlogu za političko rješenje. Dokument je nudio Srbima široku autonomiju, koja je uključivala i vlastitu policiju i pravosuđe pa čak i mogućnost sklapanja međunarodnih ugovora. Nikolić detaljno pokazuje odnos zaraćenih strana prema tom dokumentu. Tuđman ga prihvaća kao okvir za razgovor, iako se zapravo protivi stvaranje takve tvorevine za koju misli da bi ugrozila funkcioniranje hrvatske države.

Vodstvo Krajine tvrdo je stajalo na stanovištu da je Krajina posebna srpska država koja s Hrvatskom može imati tek dobrosusjedske odnose. Martić nije čak htio ni službeno primiti dokument. Na odbacivanje Plana Z-4, bitno je utjecao i Slobodan Milošević. O njegovim motivima Nikolić kaže:

Milošević je odbijao da direktno podrži plan “Z-4” jer nije dobio garancije da će sankcije Srbiji biti značajno ublažene, ako ne i ukinute. Vreme je potvrdilo da je to bila još jedna u nizu njegovih pogrešnih procena (str. 272).

Usljedila je drama oko nastojanja Vojske Republike Srpske da u sukobima sa snagama 5. korpusa Armije BiH zauzme Bihać, čiju je obranu hrvatska strana držala strateškim pitanjem. S obzirom da su neke jedinice Vojske RSK sudjelovale u operaciji Bihać, hrvatsko vodstvo je zaprijetilo vojnom akcijom. Do nje je i došlo početkom svibnja 1995., kada su hrvatske vojno-redarstvene snage u operaciji Bljesak ušle u Zapadnu Slavoniju. Otpor snaga RSK slomljen je vrlo brzo i Hrvatska je u roku od 48 sati ovladala područjem Sektora Zapad. Pokazalo se da Vojska RSK nema kapaciteta za ozbiljniji otpor. Pomoć i podrška Vojske Republike Srpske i Vojske Jugoslavije, na koju se računalo, u potpunosti su izostale. Stanovništvo Zapadne Slavonije napustilo je područje u kojem su prebivali, a oni koji su ostali izloženi su maltretiranju, pljački, pa čak i ubojstvima. Zarobljeni vojnici su amnestirani, osim onih protiv kojih su povedeni postupci za ratni zločin.

U trećem poglavlju “Slom Krajine” (str. 375—541), prikazana je operacija “Ljeto 95” kojom su hrvatske snage s bosanske strane zauzele najprije Kuprešku visoravan, potom Glamoč i Bosansko Grahovo te stavile pod kontrolu važan pravac Knin — Bosansko Grahovo i došle iza leđa Kninu. S tog područja povukle su se snage VRS. Tvrđoglavo odbijajući bilo kakav razgovor o reintegraciji, vodstvo Krajine bilo je uvjerenom da može održati vojnu situaciju pod kontrolom, računajući i dalje na potporu VRS i VJ. Iako je bilo jasno da će doći do hrvatske vojne akcije u sektorima Sjever i Jug, vodstvo RSK nije provelo ozbiljnije pripreme za obranu. O atmosferi u Kninu najbolje svjedoči iskaz kanadskog generala, komandanta sektora Jug, Alaina Roberta Foranda, dan 19. i 20. 8. 1995. Haškom tribunalu:

I nakon pada Grahova, u Kninu je sve ostalo po starom. Samo šačica vojnika na rotaciji u kasarnama. Vojnici su sedeli u kaficima ili obilazili trgovine. Nismo videli da bi podigli odbrambene položaje ili postavili prepreke na putu. Vrlo čudna

reakcija s obzirom na situaciju. Zaista smatram da je uoči rata
Krajina već bila psihološki poražena (str. 400).

Nikolić iscrpno opisuje dramatične trenutke uoči i za vrijeme pregovora hrvatske i srpske delegacije u Ženevi 3. 8., kada su u Hrvatskoj već obavljene završne pripreme za vojnu akciju koja je dobila naziv "Oluja". Odluka o vojno-redarstvenoj operaciji u Krajini donesena je na sastanku hrvatskog i vojnog vodstva na Brijunima 1. 8. Martić odbija hrvatske prijedloge, iako je bilo očigledno da je stanje VRSK vrlo loše, da je narod demoraliziran, a da su ojačane i dobro organizirane hrvatske snage u punoj pripravnosti. Milan Babić, tada predsjednik Vlade RSK, uz podršku Petera Galbraitha nastoji u zadnji čas spriječiti vojnu akciju. Milošević ga odbija primiti, izostaje njihova izjava i slijedi napad. Krajina doživljava slom: vojska se raspada, stanovništvo napušta svoje kuće i kreće u pravcu Bosne i Hercegovine i Srbije, HV i specijalne policijske snage za četiri dana vraćaju Krajinu pod hrvatski suverenitet.

Nikolić je puno pažnje posvetio "danima poslije", opisujući kroz iskaze, prvenstveno osoblja zaštitnih snaga UN-a i međunarodnih promatrača, tragičnu stvarnost nakon Oluje. Palež i pljačka ogromnih razmjera obilježavaju sljedeće dane, tjedne i mjesece. Posebno je upečatljivo svjedočenje generala Foranda:

U nedelji nakon zauzimanja Krajine imao sam snažan utisak da su hrvatska Vlada i Hrvatska vojska obuzeti veličinom i brzinom svog uspeha. Međutim, čini su da su bili spremni na pljačku i paljenje. Onog časa kad je rat okončao, Hrvatska vojska je počela sistematski da pljačka sela i gradove, da pali zgrade i letinu, da bezrazložno ubija i da masovno krade stoku (str. 462).

Nakon sloma Krajine zabilježeni su slučajevi teškog kršenja humanitarnog prava, od pojedinačnih ubojstava do grupnih likvidacija. Nikolić citira brojne izvještaje timova zaštitnih snaga ili UN-ovih za ljudska prava. Što je najtragičnije ubijani su nemoćni starci ili žene (Grubori, Varivode, Komić i dr.). U izvještaju Elisabeth Rehn, koja je od 7. studenoga od Tadeusza Mazowieckog preuzela dužnost specijalne izvijetiteljice UN-a za ljudska prava stoji:

Do sada prikupljeni dokazi ukazuju na to da su kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava koja su počinjena tokom i nakon akcije 'Oluja' obuhvatali sledeće: ubijanje i bekstvo civila; gađanje teškim naoružanjem ciljeva bez ikakvog

vojnog značaja u gradovima; ubijanje preostalih srpskih civila; izostanak zaštite preostalih članova manjinskog stanovništva koje se uglavnom sastojalo od izdržavanih osoba, starijih osoba, telesno i duševno hendikepiranih i mentalno obolelih; pretnje i loše postupanje sa srpskom manjinom od strane hrvatskih vojnika, policajaca i civila; masovno spaljivanje domova koji su pripadali odbeglom srpskom stanovništvu; masovno pljačkanje kuća koje su pripadale srpskom stanovništvu od strane hrvatskih vojnika, policajaca i civila. [...] Više od 120 tela otkrile su Ujedinjene nacije, a izveštaji o ubistvima bili su naročito brojni na područjima Knina.

Na kraju ovog poglavlja Nikolić je prikazao situaciju u vezi s procesom mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja.

U završnom dijelu knjige, u četvrtom poglavlju, “Pobednici i poraženi” (str. 543—612) autor nastoji objasniti karakter, smisao i cilj ratnih događanja. Polazeći od teze da je “skriveni ratni cilj” hrvatske politike bio etničko čišćenje prostora na kojem su većinski živjeli Srbi, Nikolić navodi relevantne aktere i svjedoke koji potvrđuju njegovu tezu o namjeri da se Krajina očisti od Srba. Pregnantno je to izrazio riječima:

Da li je skriveni ratni cilj Hrvatske bio “svođenje” Srba na “prihvatljiv broj” kako bi se ukinula njihova politička moć? Da li su, paradoksom istorije, takvom ishodu doprinele i srpske vlasti u Kninu koje su odbijale svaku mirovnu inicijativu koja je podrazumevala integraciju Srba u hrvatsku državu? To su dileme na koje istraživači vrlo teško pokušavaju da ponude odgovor, iz razumljivih razloga. Naš stav, kao i uvek do sada, argumentovaćemo verodostojnim istorijskim činjenicama (str. 545).

Svoju tezu argumentira ponajprije neselektivnim bombardiranjem Knina, usmjerenom na širenje straha i panike među stanovništvom i poticanje njihova odlaska, a ne na vojne ciljeve. Navodi Tuđmanovo uvjerenje da će se najlakše slomiti vojni otpor u Krajini ako se pokrene stanovništvo na napuštanje svojih mjesta življenja. Poticanje na odlazak stanovništva bilo fizičkom ugroženošću ili propagandno bio je dio strategije hrvatske vlasti. Da se računalo na njihov trajni odlazak, pokazuje stvarnost nakon Oluje kada dolazi do sistematskog paljenja i pljačke kuća, ubijanja većeg broja staraca i žena, pri-

jetnji i zastrašivanja. Uništavani su gospodarski objekti pa čak i zgrade javnih ustanova. Potvrdilo se iskustvo iz Bljeska, da će vojne i civilne vlasti ostati pasivne na kršenje ljudskih prava i uništavanje imovine. Razaranja su bila takvih razmjera da ozbiljniji povratak stanovništva na područje više nije bio moguć. Ostvarila se Tuđmanova strategija da se Srbe svede na 2 — 3 posto.

Potpoglavlje Srbija i Krajina – ko je kriv? (572—596) izazvat će, posebno na srpskoj strani, razumljiv interes. Autor donosi pregled stavova i ocjena o uzrocima pada Krajine. Milošević grubo optužuje krajinsko vodstvo i same Krajišnike, borce, za nesposobnost i neborbenost. Svojim nerazumnim potezima i odbijanjem svih mirovnih planova doveli su do propasti RSK, ali i ugrozili Srbiju i doveli je u opasnost da se uključi u rat. S druge strane krivnja za pad Krajine pripisana je Miloševiću koji je u ključnom trenutku ostavio Vojsku RSK bez pomoći, a srpski narod Krajine na cjedilu. Martić je optužio Miloševića da je pravio tajne dogovore na štetu Krajine:

Drugim riječima, mi smo predani a ne prodani. Jer za prodaju bi se nešto dobilo. Mi smo bukvalno predani, doživjeli smo bukvalno najveće poniženje: tako smo proglašeni i neborcima, kukavicama, izdajnicima i svim ostalim negativnim odlikama, a to apsolutno ne odgovara istini (str. 594).

General Milan Mrkšić, komandant Glavnog štaba Vojske RSK, u svom je završnom izvještaju istakao da je, unatoč nepostojanja plana obrane, nespremnosti stanovništva na bombardiranja, samovolje i dr., Glavni štab držao situaciju pod kontrolom dok nije donesena odluka o evakuaciji stanovništva. Arkan je optužio “komunističke jugo-oficire” za izdaju.

Četvrto poglavlje završava suđenjem u Haagu Gotovini, Markaču i Čermaku pod optužbom da je napad na Krajinu dio “udruženog zločinačkog poduhvata” čiji je cilj “trajno uklanjanje srpskog stanovništva iz Krajine”. Vijeće Haškog suda je zaključilo da je postojao udruženi zločinački poduhvat čiji je cilj bio etničko čišćenje Krajine, ali je Žalbeno vijeće u konačnoj presudi osporilo ključni element presude, a to je tvrdnja da je granatiranje bilo protupravno i da je primoralo srpske civile na bijeg. Nikolić konstatira jednu pomalo apsurdnu činjenicu: u cijeloj povjesnoj drami pobunjenih Srba u Krajini presudila je analiza udara projektila, a ne izloženost civila progonu, za što su Sudu podnijeti brojni dokazi!

U konačnoj presudi, tragedija jednog naroda svedena je na više nego banalno objašnjenje: najveća greška Raspravnog

veća bila je pogrešno usvojena “margina greške” u gađanju teškom artiljerijom: 200 metara od vojnog cilja kao maksimalno mogući “raspon greške”, jer se preciznost smanjuje na većim daljinama na kojima je bila raspoređena hrvatska artiljerija pa nijedan artiljerijski napad na četiri grada u Krajini⁴ nije bio usmjeren na neplanirane ciljeve (str. 608).

Na kraju poglavlja Nikolić opširno citira dvojicu sudaca Žalbenog vijeća koji se nisu složili s konačnom presudom o izostanku odgovornosti hrvatskih generala za “trajno uklanjanje srpskog stanovništva iz Krajine”.

/

Knjiga K. Nikolića je ozbiljno, kvalitetno i relevantno djelo o “Krajini”, u kojoj je autor ponudio vrijednu argumentaciju za tezu da je stvarni cilj hrvatske politike i djelovanja bio protjerivanje srpskog stanovništva. S druge strane, pokazao je kako je RSK stvarno funkcionirala i kakvi su bili odnosi unutar Krajine kao i prema vanjskim faktorima. Ono što bi se moglo posebno istaknuti kao vrijednost ove knjige je prije svega njezina dokumentarnost. Knjiga sadrži pregled relevantnih činjenica, odnosa i procesa u i oko Krajine. U dosad publiciranim radovima nije ponuđen ovako sistematičan prikaz događanja u pobunjenom području. Osim političkog i vojnog aspekta, Nikolić donosi i prikaz funkcioniranja vlasti u Krajini, te ponašanja različitih sudionika, posebno pogubno djelovanje Arkanovih i Šešeljevih i drugih paravojskih skupina, među kojima značajno mjesto zauzimaju pljačkaši i ubojice. Ono što je još važnije: Nikolić uspijeva kroz djelovanje stvarnih aktera – hrvatskog vodstva, međunarodnih, krajiških političkih i vojnih dužnosnika te Miloševića i Vojske Jugoslavije – prikazati stvarne ciljeve te strateške i taktičke momente ovoga rata.

Nadalje, može se konstatirati da je knjiga prilog rušenju nekih mitova, ukorijenjenih danas u hrvatskom i srpskom kulturno-povijesnom sjećanju i pamćenju. Ovdje vidimo aktere koji ne prežu od nemoralnih poteza kao ni od zločinačkih akcija, opravdavajući ih prozirnim izgovorima i ciničnim iskazima. U prostoru Krajine djelovali su brojni akteri s vrlo niskim pobudama i kriminalnim usmjerenjima. Na razini politike dolazi do izbjegavanja provođenja

4 Benkovic, Gračac, Obrovac i Knin.

utvrđenih i dogovorenih odluka, taktikom odugovlačenja nastoji se čekati ili osigurati bolju poziciju, caruje cinizam i laž. Martić opravdava ubojstva hrvatskih civila. Naređuje bombardiranje gradova, što podržavaju i vojni faktori. Tri dana prije Oluje izjavljuje da je Krajina vojno sposobna da se odupre i odbija prijedlog hrvatskog vodstva o sporazuma iz Ženeve. Milošević ne želi primiti Babića iako o tome ovisi sudbina Krajine! Prilikom napada na Miljevački plato, HV tjera zarobljene Srbe da ubijene suborce ("40—48") bace u jamu. Bilo je primjera ubijanja cijelih hrvatskih porodica koje su ostale živjeti u Krajini zajedno s porodicama, posebno nakon Masleničke akcije. Jedan slučaj, dostojan je antičke tragedije! Razmjena tijela stotinu poginulih boraca Banijskog korpusa VRSK i isto toliko iz V. korpusa Armije BiH po principu jedan za jedan, o čemu govori iskaz Slobodana Lazarevića, pripadnika vojnih struktura VRSK koji je svjedočio protiv Miloševića pred Tribunalom kao zaštićeni svjedok, pretvara se u pravu ljudsku i povijesnu dramu. U dogovorenoj razmjeni, Srbima nedostaje 6 tijela boraca pa pronalaze i ubijaju 5 zarobljenih vojnika V. korpusa! Muslimani inzistiraju na dogovorenoj brojci – razmjena se obavlja za 99 tijela!

Vrijednost knjige je i u načinu i stilu izlaganja. Autor je stvorio jasno, pregledno i napeto štivo. Uspijeva na publicistički zanimljiv način, daleko od suhoparnog birokratskog jezika dokumenata, prikazati dramatičnu i tragičnu ratnu stvarnost. Sugestivno i znalački koristi dokumente, s tek ponekim vlastitim komentarom. Posebno je dojmljiv prikaz događanja poslije Oluje. Osoblje zaštitnih snaga UN-a i promatrači obilaze područje, iako ih se u tome često sprečava. Sve evidentiraju i o tome obavještavaju svoje komande i centre kao i hrvatske institucije. Često izražavaju čuđenje i nevjericu o tome što se događa. Hrvatsko političko vodstvo najprije negira razmjere apokalipse – ubojstva, palež, pljačku – da bi priznalo sve kao pojedinačne incidente. Međutim i neki hrvatski dužnosnici, svjesni razmjera katastrofe, upozoravaju na stanje na terenu. Tako hrvatski premijer Nikica Valentić na sjednici Vlade Republike Hrvatske, održane 5. listopada 1995., govori:

Meni je potpuno razumljivo da ima svega, i osвете, i gramzivosti i nasilja, ali mi ovome moramo dati najveći značaj. Ne može se ubiti nikoga, posebno nevine starce, i da to bude u ime viših ciljeva, nema tog višeg cilja u ime koga se to može opravdati... Uvedimo tamo vojnu upravu, policijsku upravu, bilo što, napravimo logore, žicu napravimo, ali ne može se

desiti da idu kauboji i ubijaju ljude. I toga moramo, gospodo, biti svi svjesni.

No, međutim nije uvedena nikakva “vojna” ili druga uprava niti su poduzete bilo kakve mjere koje bi spriječile nasilje i pljačku. Sve je potrajalo još nekoliko mjeseci pa i godina poslije Oluje.

Autor je posvetio pažnju osobnoj životnoj drami Milana Babića koji je prošao put od ekstremnog nacionalista do mirotvorca. Njegov pokušaj, neposredno prije početka Oluje, da krajinsko vodstvo prihvati mirovni plan, propada. U Haagu svjedoči kao zaštićeni svjedok protiv Miloševića, razotkrivajući suštinske aspekte potpore iz Beograda oružanoj pobuni Srba iz Krajine.

/

Dobri običaji nalažu da se sagledaju i eventualni nedostaci i slabosti nekoga djela. I ovdje se o tome može i treba razgovarati. Ponajprije kritiku treba uputiti zbog naslova knjige jer ovdje nema događanja u “1991.” Bio bi koristan sažeti prikaz prethodnih događanja kao uvod u 1992. kada RSK postaje važan akter u svim razgovorima i odlukama do njezina sloma. I korištenje termina “Krajina” zaslužuje objašnjenje, iako je iz cijele knjige jasno da se termin odnosi na Republiku Srpsku Krajinu. Inače bi se moglo razumjeti da autor smatra da je Krajina posebno povijesno utemeljeni entitet.

O nizu tema postoje različite ocjene i pristupi. Nikolić navodi kao direktan “povod” srpske pobune činjenicu da je novi hrvatski Ustav oduzeo konstitutivnost srpskom narodu i sveo ga na manjinu. Ipak, izostala je makar skica šire slike događanja, koja bi uključivala javnu orkestriranu diskvalifikaciju hrvatske države u nastajanju kao “ustaške”, često tumačene kao nastavak NDH, i poticanje Srba na pobunu, najprije iz političkih i medijskih centara, a potom operativno iz srbijanskih ministarstva i tajnih službi. U agresivnom nastojanju da se provede projekt preuređenja Jugoslavije, prema prvenstveno interesima politike Srbije, računalo se i na Srbe iz Hrvatske.

Istina je da su se Srbi našli na udaru hrvatskog etnonacionalizma, koji se snažno razvio poslije izbora i početkom sukoba, od političkih govornica i javnog diskursa do svakodnevnog života. Nikolić je to izrazio riječima: “najneprijatnija, nevidljiva i skrivena, ali i najperfidnija i najuspješnija antisrpska agresija jeste prema Srbima na ulici, na radnim mjestima, u školama i ustanova-

ma.” Ali je istina, koja zaslužuje znatno veći stupanj pažnje, da se i prije parlamentarnih izbora u Hrvatskoj stvarala atmosfera pobune, koja je ubrzo prerasla u oružanu. Preuveličavali su se događaji, pretjerivalo se u prikazima, množili su se novinski napisi i tv emisije. Emotivnim nabojima i neprimjerenim usporedbama posezalo se za traumatičnim povijesnim sjećanjima. O djelovanju srbijanskih tajnih službi da i ne govorimo. Moraju se u svakoj ozbiljnoj analizi uzeti u obzir i zaključci zagrebačkog sociologa Ozrena Žuneca, o tome da je krajiško političko vodstvo vodilo politiku koja je polazila “od pouzdanja u nasilna sredstva i temeljila se na ishodima ratnih operacija”.⁵ To je utjecalo na prihvaćanje ratnih ciljeva Krajine među stanovništvom i njihovo uvjerenje da će u tom ratu pobijediti. Doprinos poraza i beznađa u kojoj se stanovništvo našlo pod udarima Bljeska i Oluje, u značajnoj je mjeri odredilo sudbinu Krajišnika.

/

Kritičarima ove knjige predstoji složen zadatak ako žele osporiti Nikolićev pristup i osnovne teze. Moraju pokazati da je koristio nerelevantne podatke i izvore odnosno da ih nije skrupulozno koristio. Nitko nema koristi od paušalnih prozivki da je riječ “velikosrpskoj ideologiji”, “revizionizmu” i slično, kao ni od stava da je sve već riješeno i poznato. Posebno je bezvrijedno izvući neku pogrešku ili nepreciznu činjenicu i njome manipulirati. Hrvatska javnost nikada nije dobila odgovore na pitanja kao što su: zašto su masovno paljene kuće i imanja u Krajini poslije Oluje, zašto su ubijani starci, zašto je bombardirana kolona izbjeglica. Ne može biti slučajno da je ta metoda dodatnog zastrašivanja primijenjena i u Bljesku i u Oluji (kod mosta u Staroj Gradišci, na cesti između Gline i Dvora i na petrovačkoj cesti). Drugo pitanje na istu temu je zašto to nije spriječeno, zašto nisu provedeni drastični postupci prema počiniteljima? S tim u vezi je i treće pitanje, u koji kontekst staviti donošenje hitnih mjera o naseljavanju Krajine kao “najveći nacionalni interes” samo dva mjeseca poslije Oluje. Hrvatske izbjeglice su nažalost čekali četiri godine da se vrate svojim kućama, a za srpske sve je jasno nakon dva mjeseca! Ili je riječ o nečem drugom?! Nikolić donosi riječi Jure Radića, istaknutog člana hrvatske Vlade i Tuđmanovog glavnog operativca, koje upućuje i na jednu sociopsi-

5 Ozren Žunec, Goli život II. (str. 882).

hološku i etnološku dimenziju priče o kojoj se najmanje vodilo računa, na moment narodskog i ljudskog poimanja tuđe kuće i tuđeg stana:

Hrvatska vlada je 5. oktobra, na sednici zatvorenoj za javnost, raspravljala o predlogu uredbe o povratku izbeglica. Jure Radić je rekao da postoji niz dilema političke prirode, da je najveći nacionalni interes Hrvatske “naseljavanje praznih hrvatskih prostora”, odnosno povratak hrvatskih izbeglica na teritorije koje su napustili Srbi. Rekao je i da je u pitanju prilično delikatna uredba “jer naši ljudi teško prihvataju ulazak u tuđu kuću, u tuđi stan, ali ovako definirano, ako je to privremeni boravak, ako je tu umjesto boravka u hotelu i ako je to mogućnost da radi, da pokreće svoje gospodarstvo, mislim da će i od strane prognanika biti prihvaćeno u jednom pozitivnom duhu, dakle nije data jedna uredba bez ikakvih uvjeta – moraš ići u srpsku kuću (str. 556).

Zagovornici Krajine i njezini godišnji slavljenici morali bi također odgovoriti na brojna pitanja: zašto se ne govori o nerazumnoj i neodgovornoj krajiškoj politici nego samo o “hrvatskoj agresiji” na Krajinu? Kako to da su vodeći ljudi do zadnjeg časa inzistirali na projektu za koji je bilo jasno da ne može i neće biti realiziran. Podržavajući Martića i krajiško vodstvo i sami su građani postepeno tonuli u izgubljeni položaj, koji je završio najgorim – egzodusom. Na ta i slična pitanja moraju odgovoriti sami krajišnici. Morat će jednog dana i srpska i crnogorska vlasti odgovoriti na pitanje što je bio njihov “skriveni ratni cilj”. Istina je da Savezna Republika Jugoslavija nije priznala RSK kao samostalnu državu, nije ju uključila u svoj sastav, a niti odobrila njezino “ujedinjenje” s Republikom Srpskom, ali je cijelo vrijeme pružala političku, vojnu i logističku podršku. U sadašnjoj situaciji u kojoj se u znatnoj mjeri zastupaju temeljne ideje iz devedesetih i gdje važnu riječ u javnom mnijenju imaju sudionici rata, opskurni analitičari i medijski huškači, teško je očekivati promjene.

Kritičari, ako se žele ozbiljno pozabaviti knjigom, temom i autorom, imat će vraškog posla. Naime, još je za vrijeme “komunističkog vakta” pravo javnosti dobila krilatica “knjigom na knjigu”!

Ilija Ranić